

187,6 χιλιόμετρα προς την Ευρώπη:
από τη Sfax στη Λαμπεντούζα και τη νέα
"μεταναστευτική κρίση" στην Κεντρική Μεσόγειο

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

Αγγελική ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ

*Κύρια Ερευνήτρια, Επικεφαλής Προγράμματος Μετανάστευσης,
ΕΛΙΑΜΕΠ*

187,6 χιλιόμετρα προς την Ευρώπη: από τη Sfax στη Λαμπεντούζα και τη νέα "μεταναστευτική κρίση" στην Κεντρική Μεσόγειο

Copyright © 2023 | All Rights Reserved
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ & ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΕΛΙΑΜΕΠ)
Βασιλίσσης Σοφίας 49, 10676, Αθήνα
Τηλ.: 210 7257 110 | Fax: 210 7257 114 | www.eliamep.gr | eliamep@eliamep.gr

Το ΕΛΙΑΜΕΠ ενθαρρύνει τον ανοιχτό, πλουραλιστικό διάλογο στη βάση επιχειρημάτων και δεδομένων. Οι απόψεις που διατυπώνονται από τους συνεργάτες του ΕΛΙΑΜΕΠ εκφράζουν αποκλειστικά τους συγγραφείς τους και δεν δεσμεύουν το Ίδρυμα.

Φωτογραφία εξωφύλλου: Cristian Palmer, Unsplash

Αγγελική ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ Κύρια Ερευνήτρια, Επικεφαλής Προγράμματος Μετανάστευσης, ΕΛΙΑΜΕΠ

Περίληψη

- Η Τυνησία αποτελεί το 2023 το κύριο σημείο αναχώρησης προς την Ιταλία, για τους μετανάστες από τη Δυτική και την Υποσαχάρια Αφρική.
- Οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, η έλλειψη τροφίμων και η κακή διακυβέρνηση αποτελούν βασικούς παράγοντες για τη μετανάστευση των ίδιων των Τυνησίων.
- Η απουσία συστήματος ασύλου και μετανάστευσης είναι κρίσιμος παράγοντας για τη διέλευση των αιτούντων άσυλο προς την Ευρώπη.
- Οι συγκρίσεις με την κρίση του 2011 αναδεικνύουν τα διδάγματα που αντλήθηκαν, με την Ιταλία πλέον να λαμβάνει πιο ενεργή στάση.
- Η Ευρώπη είναι διχασμένη αλλά και ενωμένη- διχασμένη στις αρχικές αντιδράσεις των κρατών μελών, ενωμένη στην επιμονή της ανάπτυξης μιας εργαλειοθήκης που μέχρι στιγμής έχει αποδώσει περιορισμένα αποτελέσματα.

Το ζήτημα

Στις 16 Ιουλίου 2023, η ΕΕ και η Τυνησία υπέγραψαν Μνημόνιο Συνεννόησης (ΜΣ 2023) για μια νέα στρατηγική εταιρική σχέση με κύριο άξονα τη μετανάστευση. Το Μνημόνιο Συνεννόησης αποτελεί απάντηση στην αύξηση των μεταναστευτικών αφίξεων στην Ιταλία από το 2022, με κορύφωση το 2023 και ιδιαίτερα από τις αρχές του καλοκαιριού. Η παρούσα ανάλυση εξετάζει τι οδήγησε σε αυτή τη νέα "κρίση" στην Κεντρική Μεσόγειο. Εστιάζει στους παράγοντες που διαμορφώνουν τη μετανάστευση από την Τυνησία και επισημαίνει ότι μια παραλλαγή των πρόσφατων γεγονότων -αν και διαφορετική σε κλίμακα- έχουν λάβει χώρα και στο παρελθόν, συμπεριλαμβανομένων και παραλλαγών της τρέχουσας αντίδρασης της ΕΕ.

Το χρονικό μιας προαναγγελθείσας μεταναστευτικής "κρίσης"

Επί σειρά ετών οι παράκτιες πόλεις της Τυνησίας αποτελούν κοινό σημείο αναχώρησης για λιμάνια της Σικελίας, της Καλαβρίας, της Απουλίας και της Σαρδηνίας. Οι Τυνησιοί ενώνονται στη θάλασσα με ανθρώπους από την Ακτή του Ελεφαντοστού, το Μάλι, καθώς και με ανθρώπους που περνούν τα σύνορα με τη Λιβύη (μικρότερο ποσοστό), προερχόμενοι από την Αίγυπτο και το Σουδάν.

Επί σειρά ετών οι παράκτιες πόλεις της Τυνησίας αποτελούν κοινό σημείο αναχώρησης για λιμάνια της Σικελίας, της Καλαβρίας, της Απουλίας και της Σαρδηνίας.

Η Τυνησία είναι τόσο χώρα προέλευσης όσο και διέλευσης μεταναστών προς την Ευρώπη, με τους Τυνησιούς να αποτελούν μία από τις κύριες εθνικότητες που φθάνουν από το 2020¹ μέσω θαλάσσης στην Ιταλία. Το ιταλικό νησί Λαμπεντούζα απέχει λιγότερο από 200 χιλιόμετρα από την τυνησιακή πόλη-λιμάνι Sfax, που αποτελεί το πιο συνηθισμένο σημείο αναχώρησης. Ως το πλησιέστερο λιμάνι σε Ευρωπαϊκό έδαφος, αποτελεί και τη λιγότερο δαπανηρή και επικίνδυνη διαδρομή συγκριτικά με τη διαδρομή από τη Λιβύη. Η διακίνηση ανθρώπων δεν βρίσκεται υπό τον έλεγχο-τουλάχιστον όχι στον ίδιο βαθμό όσο στη Λιβύη- από οργανωμένες εγκληματικές συμμορίες. Στην πραγματικότητα, πρόσφατες έρευνες ανέδειξαν τον αυτοοργανωμένο τρόπο των ταξιδιών², με ανθρώπους που συγκεντρώνουν πόρους και αγοράζουν φουσκωτές σχεδίες και γιλέκα ασφαλείας, αναλαμβάνοντας το ταξίδι χωρίς τη βοήθεια λαθρεμπόρων.

Το περασμένο έτος παρατηρήθηκε μια αλλαγή στη σύνθεση των αφίξεων. Παράλληλα με τους άνδρες, που εξακολουθούν να αποτελούν το μεγαλύτερο ποσοστό των μετακινούμενων, βλέπουμε τώρα περισσότερες οικογένειες, ασυνόδευτους ανηλίκους και ανύπαντρες γυναίκες να κάνουν το ταξίδι προς την Ιταλία.

Συνολικά η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες δήλωσε 132.146 αφίξεις από τον Ιανουάριο του 2023 στην Ιταλία, με αποκορύφωμα τον Σεπτέμβριο που έφτασαν περίπου τις 2.000 αφίξεις ημερησίως³. Η αύξηση των τελευταίων μηνών μπορεί να αποδοθεί σε πολλαπλούς παράγοντες που αναλύονται παρακάτω. Ορισμένοι από αυτούς υφίστανται εδώ και αρκετό καιρό, από τα ευρύτερα προβλήματα στη περιοχή της Υποσαχάριου Αφρικής, τα ζητήματα διακυβέρνησης στη Τυνησία, τη συνεχιζόμενη ανασφάλεια στη Λιβύη. Άλλοι, όπως η έλλειψη τροφίμων, είναι πιο πρόσφατοι. Όλα μαζί, προϋπάρχοντα και πρόσφατα στοιχεία, διαμορφώνουν

¹ ASF, ASGI και FTDES, (2022). *Etude sur les conditions de séjour et les trajectoires des migrantes tunisiennes rapatriées en Italie*, <https://ftdes.net/etude-sur-les-conditions-de-sejour-et-les-trajectoires-des-migrant-e-s-tunisien-ne-s-rapatrie-e-s-en-italie/>.

² Herbert, M. (2022); Matt Herbert, (2019) 'La mal vie': The routes, drivers and politics of North African irregular migration, Institute for Security Studies.

³ <https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5205>

ένα πολύπλοκο μείγμα καθοριστικών παραγόντων που επηρεάζουν τη μετανάστευση από την Τυνησία προς την ΕΕ.

Πολιτική Θεωρήσεων

Από τη δεκαετία του 1970, η Τυνησία υποδέχθηκε μετανάστες από χώρες της υποσαχάριας ζώνης, κυρίως γαλλόφωνους φοιτητές που φοιτούσαν τόσο σε δημόσια όσο και τελικά σε ιδιωτικά πανεπιστήμια της χώρας. Η πολιτική θεωρήσεων της χώρας είναι επίσης προσανατολισμένη στην προσέλκυση ατόμων από χώρες της Δυτικής Αφρικής που δεν χρειάζονται βίζα για να εισέλθουν στην Τυνησία (για διάστημα έως 180 ημερών)⁴ και που παραμένουν με τη λήξη της άδειας εισόδου.

Ο ακριβής αριθμός των μεταναστών στη χώρα σήμερα είναι άγνωστος, αν και οι εκτιμήσεις κυμαίνονται γύρω στις 30.000 έως 50.000⁵. Σε συνδυασμό με τις κακές κοινωνικοοικονομικές συνθήκες και την απουσία μηχανισμών προστασίας, πολλοί πιθανόν να επιδιώκουν να φύγουν.

Η πραγματικότητα είναι ότι η ευκολία του ταξιδιού στην Τυνησία διευκολύνει τη μετατροπή της σε κόμβο διέλευσης για ταξίδια προς την Ευρώπη. Ταυτόχρονα, η επιδείνωση της οικονομικής και πολιτικής κατάστασης δεν βοηθάει στη διατήρηση στη χώρα, μεταναστών, οι οποίοι πιθανότατα ζούσαν και εργάζονταν ήδη εκεί για μερικά χρόνια και επιλέγουν να φύγουν καθώς η οικονομική κατάσταση επιδεινώνεται.

Πολιτικό τοπίο

Οι διαδηλώσεις σε όλη την Τυνησία κατά της υψηλής ανεργίας, της φτώχειας και της πολιτικής καταστολής τον Δεκέμβριο του 2010, οδήγησαν στην ανατροπή του καθεστώτος Μπεν Αλί τον Ιανουάριο του 2011. Η Επανάσταση των Γιασεμιών του 2010 ενέπνευσε παρόμοιες διαδηλώσεις σε όλη τη Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική, γνωστές ως Αραβική Άνοιξη. Η Τυνησία, που χαιρετίστηκε, ως η πρώτη δημοκρατία της Βόρειας Αφρικής, είχε κοινοβουλευτικό σύστημα, με τον πρωθυπουργό να εκλέγεται από το κοινοβούλιο, ενώ ο πρόεδρος εκλεγόταν μέσω εθνικών εκλογών. Ο τελευταίος είχε επίσης κομβικό ρόλο σε θέματα εξωτερικής πολιτικής και στρατού. Ωστόσο, η μετάβαση στη δημοκρατία δεν ήταν ομαλή και έχει μείνει ανολοκλήρωτη. Οι πολιτικές εντάσεις μεταξύ των διαφόρων κλάδων της κυβέρνησης, είχαν ως αποτέλεσμα την ενίσχυση της Κοινωνίας των Πολιτών που απέκτησε εξέχοντα ρόλο στη συζήτηση για ένα νέο σύνταγμα.

Το 2019 ο πρόεδρος Kais Saïed, ο οποίος κατέβηκε ως ανεξάρτητος (όχι μέλος πολιτικού κόμματος), κέρδισε τις εθνικές εκλογές. Παρ' όλα αυτά, η πολιτική αστάθεια δεν επέστρεψε στην Τυνησία. Μια διαμάχη για την εξουσία το 2020 στην Εθνοσυνέλευση που ακολουθήθηκε από μαζικές διαδηλώσεις και σε συνδυασμό με την ευρεία δυσανεμία για την οικονομία και την αντιμετώπιση της πανδημίας COVID-19 είχε ως αποτέλεσμα την τελική διάλυση της Εθνοσυνέλευσης, την εδραίωση της εξουσίας στα χέρια του Προέδρου και την απομείωση της Κοινωνίας των Πολιτών. Η μετάβαση σε προεδρικό σύστημα ολοκληρώθηκε τον Αύγουστο του 2022. Η συγκέντρωση των

Η πολιτική κρίση προκαλεί αστάθεια, αλλά κυρίως απογοήτευση για την απουσία κοινωνικοοικονομικής στήριξης, την έλλειψη ευκαιριών και την εκτεταμένη διαφθορά. Αυτό παρακινεί ένα τμήμα του νεαρού πληθυσμού καθώς και οικογένειες να φύγουν και να επιχειρήσουν το ταξίδι προς την Ευρώπη.

⁴ Herbert, M. (2022). Losing Hope: Why Tunisians are leading the surge in irregular migration to Europe. Geneva: Global Initiative Against Transnational Organised Crime.

⁵ Dimitriadi, A. (September 2022) Migration and asylum in Tunisia: Domestic interests, external influences, and policy outcomes. ASILE project. www.asileproject.eu

εξουσιών στα χέρια του Προέδρου, συνοδεύεται και από τη συστηματική φυλάκιση των αντιπολιτευόμενων προσώπων μετατοπίζοντας την Τυνησία πιο μακριά από τη δημοκρατική μετάβαση των προηγούμενων ετών.

Η πολιτική κρίση προκαλεί αστάθεια, αλλά κυρίως απογοήτευση για την απουσία κοινωνικοοικονομικής στήριξης, την έλλειψη ευκαιριών και την εκτεταμένη διαφθορά⁶. Αυτό παρακινεί ένα τμήμα του νεαρού πληθυσμού καθώς και οικογένειες να φύγουν και να επιχειρήσουν το ταξίδι προς την Ευρώπη, και σε πολλές περιπτώσεις η απόφαση αυτή συνδέεται επίσης με οικονομικούς παράγοντες.

Η οικονομία και η πρόσβαση στην αγορά εργασίας

Η οικονομία της Τυνησίας χαρακτηρίζεται από χαμηλές επενδύσεις και χαμηλή δημιουργία θέσεων εργασίας, υψηλή ανεργία και απασχόληση στην παραοικονομία, αναντιστοιχία μεταξύ ζήτησης και προσφοράς δεξιοτήτων καθώς και μετανάστευση επαγγελματιών υψηλής ειδίκευσης⁷. Έρευνες έχουν δείξει ότι οι περιορισμοί που εφαρμόστηκαν κατά τη διάρκεια της πανδημίας είχαν ως αποτέλεσμα την απώλεια θέσεων εργασίας και, δεδομένου ότι πολλοί απασχολούνταν στην άτυπη αγορά εργασίας, δεν είχαν ένα οικονομικό δίκτυο ασφαλείας για να στηριχθούν ούτε ήταν σε θέση να επιστρέψουν στις θέσεις αυτές εργασίας μετά την υποχώρηση των μέτρων της πανδημίας⁸. Παρά τα διάφορα μέτρα που ελήφθησαν από τη κυβέρνηση, η οικονομία δεν βοηθήθηκε.

Η ξηρασία και η παγκόσμια άνοδος των τιμών των τροφίμων υποσκάπτουν σταδιακά ένα ήδη ταλαιπωρημένο οικονομικό σύστημα. Η κλιματική αλλαγή έχει επηρεάσει την τυνησιακή γεωργική παραγωγή⁹. Μια πενταετής ξηρασία μείωσε σημαντικά τις σοδειές, ενώ οι περιορισμένες δεξαμενές νερού οδήγησαν σε αύξηση των τιμών στο νερό βρύσης. Το καλοκαίρι του 2023 επιβλήθηκαν επίσης για πρώτη φορά περιορισμοί στο πόσιμο νερό, κατά τη διάρκεια της νύχτας, σε αρκετές πόλεις, σε μια προσπάθεια να μειωθεί η κατανάλωση.

Στα ήδη υπάρχοντα προβλήματα έρχονται να προστεθούν και εκείνα του εφοδιασμού τροφίμων που αντιμετωπίζει η χώρα ως αποτέλεσμα του πολέμου της Ρωσίας στην Ουκρανία. Η Τυνησία εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το σιτάρι που παράγεται από την Ουκρανία, καθώς και από τα λιπάσματα- η παγκόσμια αύξηση των τιμών έχει επηρεάσει την επισιτιστική ασφάλεια της χώρας, καθώς και τη γεωργική παραγωγή.¹⁰

Πέρα από τις κακές οικονομικές προοπτικές, υπάρχει επίσης το ζήτημα της πρόσβασης στην αγορά εργασίας. Λόγω του ελλιπούς συστήματος μετανάστευσης και ασύλου στην Τυνησία, η πλειονότητα όσων εισέρχονται στη χώρα (είτε με απαλλαγή από θεώρηση εισόδου ή παράτυπα) δεν είναι σε θέση να νομιμοποιήσουν την παραμονή τους (ακόμα και αν αιτηθούν ασύλου) και να αποκτήσουν έτσι πρόσβαση στην επίσημη αγορά εργασίας. Περιθωριοποιημένοι και ευάλωτοι στην εκμετάλλευση, σε πολλές περιπτώσεις, οι άνθρωποι αυτοί αποφασίζουν να συνεχίσουν το ταξίδι τους προς έναν άλλο προορισμό - αυτή τη φορά προς την Ευρώπη.

⁶ Herbert, M. (2022).

⁷ <https://www.oecd.org/economy/tunisia-economic-snapshot/>

⁸ Herbert, M. (2022).

⁹ Herbert, M. (2022).

¹⁰ ICMPPD (2022). "Fine-Grained: Exploring the link between food security and migration in Tunisia." Vienna: ICMPPD.

Η ξηρασία και η παγκόσμια άνοδος των τιμών των τροφίμων υποσκάπτουν σταδιακά ένα ήδη ταλαιπωρημένο οικονομικό σύστημα.

Ρατσισμός

Εάν οι προαναφερθείσες προκλήσεις διαταράσσουν και επηρεάζουν την απόφαση των Τυνησίων αλλά και των μεταναστών να εγκαταλείψουν τη χώρα, για τους Αφρικανούς από την Υποσαχάρια Αφρική υπάρχει ένας πρόσθετος παράγοντας- ο ρατσισμός και η αύξηση των περιστατικών ρατσιστικής βίας.

Στις 21 Φεβρουαρίου 2023, σε συνεδρίαση του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας, ο πρόεδρος Saied μίλησε για "ορδές παράνομων μεταναστών", των οποίων την παρουσία στην Τυνησία χαρακτήρισε πηγή "βίας, εγκληματικότητας και απαράδεκτων πράξεων"¹¹. Οι δηλώσεις του αποτέλεσαν τη σπίθα σε μια ήδη υποβόσκουσα κοινωνική δυσανεμία. Η έξαρση της ρατσιστικής βίας κατά των μαύρων Αφρικανών, κλιμακώθηκε με σωματικές επιθέσεις κατά μεταναστών, φοιτητών και αιτούντων άσυλο ιδιαίτερα στη πόλη Sfax. ένα από τα κύρια αστικά κέντρα και σημείο αναχώρησης μεταναστών. Οι εντάσεις είχαν αρχίσει εδώ και αρκετό καιρό, σύμφωνα με διάφορες αναφορές των μέσων ενημέρωσης. Ο θάνατος ενός Τυνησίου εν μέσω συγκρούσεων μεταξύ μεταναστών και Τυνησίων¹², ήταν η σπίθα στη φλόγα. Σε απάντηση, οι δυνάμεις ασφαλείας προχώρησαν σε αυθαίρετες συλλήψεις αλλά και απελάσεις που λαμβάνουν χώρα κυρίως προς την Αλγερία και τη Λιβύη.

Παρότι η Τυνησία παραδοσιακά θεωρείται ασφαλής προορισμός για τους μετανάστες και αιτούντες άσυλο, το τελευταίο χρόνο η ασφάλεια αυτή δεν θεωρείται πλέον δεδομένη. Όσο αυξάνονται οι επιθέσεις και ο ρατσισμός απέναντι σε μερίδα του πληθυσμού, μέρος αυτού είναι αναμενόμενο να επιδιώκει να μετακινηθεί προς την Ευρώπη.

Ένα ελλιπές σύστημα ασύλου

Η Τυνησία είναι χώρα διέλευσης για τους αιτούντες άσυλο.

Παρά το γεγονός ότι η Τυνησία είναι συμβαλλόμενο μέρος της Σύμβασης του 1951 για τους πρόσφυγες καθώς και της Σύμβασης της Αφρικανικής Ένωσης του 1969, δεν διαθέτει εθνικό σύστημα ασύλου.

Το δικαίωμα στο άσυλο, κατοχυρώνεται στο Τυνησιακό Σύνταγμα της 26ης Ιανουαρίου 2014 που ορίζει ότι "το δικαίωμα στο πολιτικό άσυλο κατοχυρώνεται όπως ορίζει ο νόμος. Απαγορεύεται η παράδοση προσώπων στα οποία έχει χορηγηθεί πολιτικό άσυλο"¹³. Ωστόσο, ο νόμος δεν έχει ακόμη εγκριθεί από το Κοινοβούλιο, καθώς στην πράξη συντάχθηκε και εκκρεμεί από το 2014¹⁴. Αντιθέτως, το τυνησιακό κράτος έχει αναθέσει τη διαδικασία καθορισμού του ασύλου στην Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες από το 1992 και αυτή είναι καθολική, δηλαδή η υποδοχή των αιτούντων άσυλο είναι επίσης υπό την εντολή της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες. Η επεξεργασία μιας αίτησης διαρκεί μεγάλο χρονικό διάστημα λόγω του περιορισμένου διαθέσιμου προσωπικού, από αρκετούς μήνες έως ένα χρόνο¹⁵. Συγχρόνως η μετεγκατάσταση από Τυνησία είναι εξαιρετικά περιορισμένη, που

Παρά το γεγονός ότι η Τυνησία είναι συμβαλλόμενο μέρος της Σύμβασης του 1951 για τους πρόσφυγες καθώς και της Σύμβασης της Αφρικανικής Ένωσης του 1969, δεν διαθέτει εθνικό σύστημα ασύλου.

¹¹ https://www.lemonde.fr/en/le-monde-africa/article/2023/02/23/in-tunisia-president-kais-saied-claims-sub-saharan-migrants-threaten-country-s-identity_6016898_124.html

¹² <https://www.reuters.com/world/africa/tunisian-killed-clashes-with-migrants-after-days-tension-coastal-city-2023-07-04/>

¹³ Constitute Project. Tunisia 2014. https://www.constituteproject.org/constitution/Tunisia_2014?lang=en

¹⁴ VERON, P. (2020). *Tunisia: Possibilities for reform and implementation of migrant reception and protection*.

ECDDPM. <https://ecdpm.org/publications/tunisia-possibilities-reform-implementation-migrant-reception-protection>

¹⁵ Dimitriadi, A. (September 2022)

σημαίνει ότι οι αιτούντες άσυλο παραμένουν στη χώρα επ'αόριστον χωρίς βασική πρόσβαση σε αγαθά, υπηρεσίες και ευκαιρίες.

Υπάρχουν ελάχιστες ενδείξεις ότι ο νόμος για το άσυλο θα περάσει σύντομα. Αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στις ευρωπαϊκές προσπάθειες αποτροπής και εξωτερίκευσης της 'ευθύνης' στις τρίτες χώρες. Διάφορες προτάσεις που έχουν κυκλοφορήσει σχετικά με την επεξεργασία αιτημάτων ασύλου εκτός ευρωπαϊκού εδάφους καθώς και τα στρατόπεδα σε τρίτες χώρες, επικεντρώνονται στην Τυνησία, ωστόσο η χώρα έχει καταστήσει σαφές ότι δεν θα δεχθεί να λειτουργήσει ως χώρος επεξεργασίας των αιτημάτων ασύλου όσων βρίσκονται καθοδόν προς την ΕΕ¹⁶. Για το λόγο αυτό, δεν είναι πρόθυμη να συνεχίσει τη μεταρρύθμιση του ασύλου, φοβούμενη ότι θα την καταστήσει ασφαλή τρίτη χώρα για τα κράτη μέλη της ΕΕ¹⁷.

...η χώρα έχει καταστήσει σαφές ότι δεν θα δεχθεί να λειτουργήσει ως χώρος επεξεργασίας αιτημάτων ασύλου όσων βρίσκονται καθ' οδόν προς την ΕΕ. Για το λόγο αυτό, δεν είναι πρόθυμη να συνεχίσει τη μεταρρύθμιση του ασύλου, φοβούμενη ότι θα την καταστήσει ασφαλή τρίτη χώρα για τα κράτη μέλη της ΕΕ.

Από το 2011 στο 2023

Την άνοιξη του 2011, περίπου 25.000 μετανάστες, στην πλειονότητά τους νεαροί Τυνησιοί, έφτασαν στη Λαμπεντούζα με μικρές βάρκες μετά τις μαζικές διαδηλώσεις που ανέτρεψαν τον επί μακρόν δικτάτορα της Τυνησίας Ζιν Ελ Αμπιντίν Μπεν Αλί.

Η Ιταλία στην πρώτη φάση των αφίξεων το Φεβρουάριου του 2011 κήρυξε "κατάσταση έκτακτης ανάγκης". Στις 5 Απριλίου 2011, η Ιταλία και η Τυνησία υπέγραψαν συμφωνία με την "ανταλλαγή διακοινώσεων". Η συμφωνία προέβλεπε ενεργή συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών, τόσο για την αποτροπή των παράτυπων αφίξεων στην Ιταλία όσο και για τον επαναπατρισμό όσων έφτασαν μετά τη συμφωνία¹⁸. Η ΕΕ επεδίωξε να στηρίξει την εκκολαπτόμενη δημοκρατία της Τυνησίας, τους θεσμούς και να ενισχύσει τους συνοριακούς ελέγχους¹⁹. Μετά την άφιξη περίπου 4.000 μεταναστών στη Λαμπεντούζα σε διάστημα μιας εβδομάδας τον Μάρτιο του 2011, η Ιταλία προσφέρθηκε να στείλει αστυνομικούς συνδέσμους στην Τυνησία για να διευκολύνει τους συνοριακούς ελέγχους- η Τυνησία αρνήθηκε. Ο τότε Ιταλός υπουργός Εσωτερικών είχε αναφερθεί στις αφίξεις ως "βιβλική έξοδος". Μέχρι τον Απρίλιο περίπου 20.000 Τυνησιοί είχαν αποβιβαστεί στο νησί Λαμπεντούζα. Η Ιταλία προχώρησε στην έκδοση προσωρινών χαρτιών σε όσους βρίσκονταν ήδη στο νησί και συμφώνησε με τη Τυνησία να απελάσει τυχόν νέες αφίξεις. Η αξίωση από την ιταλική πλευρά, ήταν ότι οι Τυνησιοί που είχαν ήδη εισέλθει θα μετακινούνταν στη Γαλλία. Καθώς οι μετανάστες μεταφέρθηκαν στην ιταλική ενδοχώρα και άρχισαν να αναζητούν τρόπους να φτάσουν στα γαλλικά σύνορα, η Γαλλία απέκλεισε τα τρένα από την Ιταλία, επανέφερε τους συνοριακούς ελέγχους και διαπληκτίστηκε με την Ιταλία για το τι θα γίνει με τον επιμερισμό των ευθυνών.

Δεκατρία χρόνια αργότερα, ορισμένες αντιδράσεις παραμένουν ίδιες.

Τον Απρίλιο του 2023, η Ιταλία κήρυξε "κατάσταση έκτακτης ανάγκης", η οποία επιτρέπει μεταξύ άλλων την ταχεία χορήγηση χρηματοδότησης (5 εκατ. ευρώ) για τη δημιουργία νέων δομών επεξεργασίας και αναγκαστικών επιστροφών. Υπεγράφη ένα Μνημόνιο Κατανόησης με τη Τυνησία, και όταν στα τέλη Αυγούστου οι αφίξεις κορυφώθηκαν, η Πρωθυπουργός Meloni κάλεσε την πρόεδρο της Ευρωπαϊκής

¹⁶ Abderrahim, T., Knoll, A. (2017). EU-Tunisia cooperation on migration: conflicting agendas? ECDPM Talking Points blog.

<https://ecdpm.org/talking-points/eu-tunisia-cooperation-migration/>

¹⁷ Dimitriadi, A. (September 2022)

¹⁸ Campesi, G. (2011). *Arab Revolts and the Crisis of the European Border Regime. Manufacturing the emergency in the Lampedusa Crisis*, Migration Working Group 25th May 2011 Discussion paper <http://www.eui.eu/Documents/RSCAS/Research/MWG/201011/5-25-Campesi.pdf>

¹⁹ ABDERRAHIM, T. (2021). *Walking a Tightrope in Tunisia: The Aspirations and Limitations of Migration Policy Reform*. DGAP Report No 12.

<https://dgap.org/en/research/publications/walking-tightrope-tunisia>

Επιτροπής να επισκεφθεί την Ιταλία σε μια προσπάθεια να τονίσει ότι πρόκειται για μια ευρωπαϊκή και όχι ιταλική πρόκληση. Η Επιτροπή πρότεινε ένα σχέδιο 10 σημείων και ανακοίνωσε ότι θα αποδεσμευτεί χρηματοδότηση για την ενίσχυση των ελέγχων στα σύνορα της Τυνησίας²⁰ μεταξύ άλλων δεσμεύσεων.

...σε αντίθεση με το 2011 - που η Επιτροπή είχε κρίνει ότι δεν αποτελεί «κρίση» η άφιξη 25.000 μεταναστών- αυτή τη φορά η Επιτροπή αλλά και οι χώρες μέλη όχι μόνο υιοθέτησαν τη νέα «κρίση» στη Μεσόγειο αλλά επιδοκίμασαν και τα μέτρα για την αντιμετώπισή της. Ίσως αυτό αποτελεί και απόδειξη της αυξανόμενης επιρροής της Ιταλίας στην διαμόρφωση της ευρωπαϊκής μεταναστευτικής πολιτικής.

Ο Γάλλος υπουργός Εσωτερικών, Ζεράλ Νταρμανέν, δήλωσε ότι η Γαλλία θα ενισχύσει τα σύνορα μεταξύ της Μεντόν και της ιταλικής Βεντιμίλια για να αποτρέψει την παράτυπη μετανάστευση- μια επανάληψη της αντίδρασης του 2011. Μια λιγότερο εκπλήσσοσα διαφωνία ήρθε από την Πολωνία, η οποία απέρριψε αμέσως το σχέδιο 10 σημείων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη Λαμπεντούζα, το οποίο περιλαμβάνει την ανακατανομή των αφίξεων στα κράτη μέλη της ΕΕ για την ενδεχόμενη επιστροφή τους στις χώρες καταγωγής τους²¹.

Υπήρξαν όμως και διαφοροποιήσεις. Η Γερμανία -σε μια σπάνια ρήξη με την παραδοσιακή αλληλέγγυα στάση της- ανακοίνωσε ότι θα διακόψει τη συμμετοχή της στον μηχανισμό "εθελοντικής αλληλεγγύης" από τον οποίο επιλέγονταν αιτούντες άσυλο για μεταφορά στη Γερμανία κατά την αποβίβασή τους. Η Ομοσπονδιακή Αστυνομία της Γερμανίας ανέφερε 14.701 παράτυπες διελύσεις συνόρων τον Αύγουστο, ενώ συνολικά καταγράφηκαν 70.753 παράτυπες εισόδους κατά τους πρώτους οκτώ μήνες του έτους. Αλλά δεν είναι μόνο η αύξηση των αφίξεων που προκάλεσε αυτή την αντίδραση. Είναι και η απροθυμία της Ιταλίας να εφαρμόσει τον κανονισμό του Δουβλίνου²², ένα άλλο κοινό πρόβλημα μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ στη νότια Μεσόγειο που επιδιώκουν την αλληλεγγύη αλλά δεν συχνά αδυνατούν να ανταποκριθούν στις υφιστάμενες ρυθμίσεις.

Η μεγαλύτερη ίσως διαφορά είναι ότι σε αντίθεση με το 2011 – που η Επιτροπή είχε κρίνει ότι δεν αποτελεί «κρίση» η άφιξη 25.000 μεταναστών- αυτή τη φορά η Επιτροπή αλλά και οι χώρες μέλη όχι μόνο υιοθέτησαν τη νέα «κρίση» στη Μεσόγειο αλλά επιδοκίμασαν και τα μέτρα για την αντιμετώπισή της. Ίσως αυτό αποτελεί και απόδειξη της αυξανόμενης επιρροής της Ιταλίας στην διαμόρφωση της ευρωπαϊκής μεταναστευτικής πολιτικής.

Τα νέα μέτρα της Ιταλίας (από τις 18 Σεπτεμβρίου) για την επιμήκυνση του χρόνου κράτησης (έως και 18 μήνες) έως ότου πραγματοποιηθεί ο επαναπατρισμός πέρασαν με ελάχιστη κριτική από τους Ευρωπαίους ομολόγους της. Η Ιταλία αξιοποίησε επίσης την εισροή από την Τυνησία για να πιέσει για αυστηρότερη διατύπωση σχετικά με τις αποστολές διάσωσης μεταναστών από σκάφη ΜΚΟ και για τις εγγυήσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των μεταναστών στο πλαίσιο του κανονισμού για την κρίση που διαπραγματεύεται επί του παρόντος το Συμβούλιο²³. Η Γερμανία, ένας από τους σταθερούς υποστηρικτές των υποχρεώσεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα στο Σύμφωνο, έχει αποσύρει το βέτο της, παρά το γεγονός ότι αρχικά επέκρινε τη μείωση των εγγυήσεων για τους ασυνόδευτους ανηλίκους.

²⁰ Dimitriadi, A. (September 2022)

²¹ <https://www.aa.com.tr/en/europe/poland-says-it-will-not-accept-eus-lampedusa-migration-plan/2996506>

²² <https://www.dw.com/en/germany-suspends-migrant-intake-from-italy/a-66802523>

²³ <https://www.politico.eu/article/italy-germany-migration-deal-pull-break-compromise/>

Η σημασία της ευρύτερης εικόνας

Μέχρι το 2047, σύμφωνα με το Ινστιτούτο Μελετών Ασφάλειας²⁴, η Αφρική αναμένεται να αντιπροσωπεύει το ένα τέταρτο του παγκόσμιου πληθυσμού - αλλά λιγότερο από το 6% της παγκόσμιας οικονομίας. Παραμένει μια ήπειρος που μασιτίζεται από κακή διακυβέρνηση, αναταραχές και συγκρούσεις και είναι ευάλωτη στην κλιματική αλλαγή. Στο Κέρασ της Αφρικής τα Ηνωμένα Έθνη εκτιμούν ότι περισσότεροι από 43 εκατομμύρια άνθρωποι χρειάζονται ανθρωπιστική βοήθεια- στην Αιθιοπία, την Κένυα και τη Σομαλία, κυρίως λόγω της ξηρασίας που συνεχίζεται εδώ και τρία χρόνια²⁵. Στην περιοχή του Σαχέλ²⁶ έχουν πραγματοποιηθεί εννέα πραξικοπήματα (δύο απόπειρες, επτά επιτυχημένα) σε διάστημα τριών ετών με το τελευταίο στον Νίγηρα, τον Ιούλιο του 2023. Ο κοινωνικοοικονομικός αντίκτυπος της πανδημίας του κορονοϊού και οι γεωπολιτικές επιπτώσεις του πολέμου στην Ουκρανία περιπλέκουν περαιτέρω τις περιφερειακές προοπτικές για την ειρήνη.

...η μεγαλύτερη αφρικανική μετανάστευση λαμβάνει χώρα εντός της ηπείρου, καθώς οι μετανάστες αναζητούν ευκαιρίες απασχόλησης σε γειτονικές χώρες.

Όλα τα παραπάνω αποτελούν κρίσιμους παράγοντες που διαμορφώνουν τη δυναμική της μεταναστευτικής κίνησης. Αυτό δεν σημαίνει ότι όλοι θα μεταναστεύσουν. Υπάρχουν πολλά στοιχεία που δείχνουν ότι οι φιλοδοξίες για μετανάστευση δεν οδηγούν πάντα σε αποφάσεις για μετανάστευση²⁷. Οι παράγοντες ώθησης από μόνους τους δεν αποτελούν επαρκή εναύσματα για την πραγματοποίηση της μετανάστευσης. Ορισμένοι θα επιλέξουν να μετακινηθούν σε αναζήτηση μιας καλύτερης ζωής, τόσο εντός της αφρικανικής περιοχής όσο και πέραν αυτής. Τα στοιχεία δείχνουν ότι η μεγαλύτερη αφρικανική μετανάστευση λαμβάνει χώρα εντός της ηπείρου, καθώς οι μετανάστες αναζητούν ευκαιρίες απασχόλησης σε γειτονικές χώρες²⁸. Αν και οι αναφορές και οι αναλύσεις υπογραμμίζουν την μετακίνηση και την παράτυπη μετανάστευση από την Αφρική προς την Ευρώπη, πρόσφατα ευρήματα δείχνουν ότι το 80% των ανθρώπων στην Αφρική που σκέφτονται τη μετανάστευση δεν ενδιαφέρονται να εγκαταλείψουν την ήπειρο και δεν έχουν καμία πρόθεση να μετακινηθούν μόνιμα²⁹. Παρόλα αυτά, όσοι επιδιώκουν να μεταναστεύσουν και δεν έχουν επαρκές οικονομικό κεφάλαιο είναι πολύ πιθανό να καταλήξουν σε μια από τις χώρες της Βορείου Αφρικής και να προσπαθήσουν να διασχίσουν τη Κεντρική Μεσόγειο.

Στην ομιλία της για την κατάσταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (State of the Union) τον Σεπτέμβριο του 2023, η πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ursula von der Leyen, δήλωσε ότι "εμείς θα αποφασίζουμε ποιος έρχεται στην Ευρώπη και υπό ποιες συνθήκες, όχι οι διακινητές". Πρόκειται για ένα συναίσθημα που αντικατοπτρίζει τις τρέχουσες ευρωπαϊκές πολιτικές, αλλά υπεραπλουστεύει μια πολύπλοκη πραγματικότητα. Η διακίνηση ανθρώπων λειτουργεί όπως ένα επιχειρηματικό μοντέλο που βασίζεται στη ζήτηση και την προσφορά και τελικά οι άνθρωποι που κινούνται είναι αυτοί που αποφασίζουν να χρησιμοποιήσουν τους διακινητές κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες³⁰.

²⁴ <https://futures.issafrica.org/>

²⁵ <https://www.unfpa.org/crisis-horn-africa>

²⁶ Περιλαμβάνει το Μάλι, το Νίγηρα, τη Μπουρκίνα Φάσο και τη Μαυριτανία

²⁷ de Haas, H. (2021). A theory of migration: the aspirations-capabilities framework. CMS 9, 8 <https://doi.org/10.1186/s40878-020-00210-4>

²⁸ International Organization for Migration (IOM) (2017). African migration to Europe: How can adequate data help improve evidence-based policymaking and reduce possible misconceptions? Global Migration Data Analysis Centre (GMDAC) Data Briefing Series, No. 11. <https://publications.iom.int/books/global-migration-data-analysis-centredata-briefing-series-issue-no-11-november-2017>.

²⁹ International Organization for Migration (2017).

³⁰ Campana, P., Gelsthorpe, L. (2021). Choosing a Smuggler: Decision-making Amongst Migrants Smuggled to Europe. Eur J Crim Policy Res 27, 5–21, <https://doi.org/10.1007/s10610-020-09459-y>

Αυτό δεν μειώνει τους κινδύνους, ούτε τις εγκληματικές πτυχές της διακίνησης, αλλά σημαίνει ότι για την αντιμετώπιση της παράτυπης μετανάστευσης πρέπει πρώτα να αντιμετωπίσουμε τους κύριους παράγοντες που διευκολύνουν και/ή επιβάλλουν τη μετακίνηση.

Η περίπτωση της Τυνησίας είναι ένα παράδειγμα, σε έναν μακρύ κατάλογο χωρών στη γειτονιά της Ευρώπης όπου η μετακίνηση είναι πολύπλοκη και καθοδηγείται από διαφορετικούς παράγοντες.

Αντί να προσπαθούμε να εφαρμόσουμε "ευρωπαϊκές" απαντήσεις σε ένα μη ευρωπαϊκό ζήτημα³¹, ίσως είναι καιρός να εξετάσουμε εναλλακτικές εργαλειοθήκες και προσεγγίσεις, στοχεύοντας στη διαμόρφωση σχέσεων αμοιβαία επωφελομένων μεταξύ Βορρά-Νότου.

³¹ Dimitriadi, A. (2022). The EU-Southern Neighbourhood Relationship in Transition: From 'Closed' to Semi-Open Borders in the Mediterranean? IEMed Mediterranean Yearbook. <https://www.iemed.org/publication/the-eu-southern-neighbourhood-relationship-in-transition-from-closed-to-semi-open-borders-in-the-mediterranean/>